

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของการวิจัย

ปัจจุบันปัญหามูลฝอยนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญของโลก บางประเทศปัญหามูลฝอยได้กลายเป็นปัญหาความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่นกรณีกองขยะ Payatas ในประเทศฟิลิปปินส์กล่มมีผู้เสียชีวิตกว่า 200 ราย คนกว่าพันคนไร้ที่อยู่อาศัย (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2545) เช่นเดียวกับประเทศไทย ในเมืองใหญ่ ๆ ที่มีการเพิ่มขึ้นของประชากรและการขยายตัวของชุมชนเมืองอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ปัญหามูลฝอยส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในสังคมระหว่างประชาชนในชุมชนบริเวณใกล้เคียงแหล่งกำจัดมูลฝอย เช่น กรณีพื้นที่หลุมฝังกลบมูลฝอยบริเวณบ้านแม่เหิยะ ตำบลแม่เหิยะ จังหวัดเชียงใหม่ ถูกชาวบ้านคัดค้านห้ามนำมูลฝอยเข้าไปในพื้นที่ ทำให้เมืองเชียงใหม่ไม่สามารถมีพื้นที่ฝังกลบมูลฝอยถาวร (บุญต่วน แก้วปิ่นตา, 2542)

จากรายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย พ.ศ. 2546 ได้ผลสรุปว่า ปัญหามูลฝอยเป็นปัญหาสำคัญของประเทศในเขตชุมชนและท้องถิ่นทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มจังหวัดที่มีการขยายตัวของชุมชนเมืองและประชากรอย่างรวดเร็ว (กรมควบคุมมลพิษ, 2546) โดยพบว่า เมื่อมีการขยายตัวของชุมชนเมือง ทำให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น 10 % ส่งผลต่อปริมาณและชนิดมูลฝอย อันเนื่องมาจากกิจกรรมการจับจ่ายใช้สอยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตที่เพิ่มขึ้น และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง จะทำให้อัตราการเกิดมูลฝอยเพิ่มขึ้นถึง 3.3% (JICA, 2525) รัฐบาลต้องสิ้นเปลืองงบประมาณให้กับหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการมูลฝอยตั้งแต่หน่วยงานระดับท้องถิ่น เทศบาล กระทรวงและหน่วยงานต่าง ๆ ในการซื้อที่ดินซึ่งมีราคาแพงและเริ่มมีน้อยลง เพื่อทำหลุมฝังกลบมูลฝอยแหล่งใหม่ให้อยู่ห่างไกลจากชุมชน รวมทั้งปัญหาความสกปรกของมูลฝอยที่เน่าเสียส่งกลิ่นเหม็นเป็นแหล่งเพาะพันธุ์และแพร่กระจายของสัตว์ที่เป็นพาหะนำโรค การปนเปื้อนจากน้ำที่ชะล้างมูลฝอยลงสู่แหล่งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดินก่อให้เกิดความเดือดร้อนและเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงจึงมักได้รับการต่อต้านจากประชาชน (สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2540)

การแก้ไขปัญหามูลฝอยนอกจากการวางแผนการจัดการมูลฝอยที่มีประสิทธิภาพในด้านการเก็บขนและวิธีการกำจัดมูลฝอยที่เหมาะสมแล้ว จำเป็นต้องแก้ไขที่ต้นเหตุด้วยการลดปริมาณมูลฝอย ณ แหล่งกำเนิด คือ ครั้วเรือน ได้แก่ การลดการเกิดมูลฝอย (Reduce) การนำผลิตภัณฑ์มาใช้ซ้ำ (Reuse) การนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) และการฟื้นฟูประโยชน์มูลฝอย (Recovery)

เทศบาลนครหาดใหญ่เป็นชุมชนเมืองที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดสงขลา โดยเป็นศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจ ธุรกิจ และการท่องเที่ยว การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของชุมชนเมือง ทำให้เกิดการหลั่งไหลของประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยกว่า 46,000 คนทุกวัน ส่งผลให้เกิดการผลิตมูลฝอยจำนวน 240.69 ตันต่อวัน โดยมูลฝอยที่เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นมูลฝอยที่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีก ซึ่งได้แก่ พลาสติก กระดาษ โลหะ และแก้ว คิดเป็นร้อยละ 34.26 หรือประมาณ 94.8 ตันต่อวัน จากปริมาณมูลฝอยทั้งหมดที่เกิดขึ้น แต่พบว่าปัจจุบันการนำมูลฝอยกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ได้เกิดขึ้นเพียงร้อยละ 28.33 หรือ 68.18 ตันต่อวันเท่านั้น (กรมควบคุมมลพิษ, 2547)

ครัวเรือนในชุมชนกลางนา ชุมชนบ้านคลองหาวะและชุมชนควนสันติ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้รับการคัดเลือกให้เป็นชุมชนนำร่องในการเข้าร่วมโครงการคัดแยกมูลฝอยชุมชน ณ แหล่งกำเนิด (Community - Based Recycling in Thailand: CBRINT) ภายใต้ความร่วมมือขององค์การร่วมมือระหว่างประเทศญี่ปุ่น (JICA: Japan International Cooperation Agency) คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอย มีระยะเวลาการดำเนินการของโครงการทั้งสิ้น 3 ปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2546 – 2548 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อคัดแยกมูลฝอยจากบ้านเรือนป้อนเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เดิมหรือผลิตภัณฑ์อื่น ๆ กลับมาใช้ใหม่และมีเป้าหมายขยายขอบเขตของระบบคัดแยกมูลฝอยให้ครอบคลุมเมืองหาดใหญ่ (CBRINT, 2545) ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ในส่วนเป้าหมายการบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชน ที่ให้มีการใช้ประโยชน์จากขยะมูลฝอยในอัตราไม่น้อยกว่าร้อยละ 15 และ 30 ภายในปี พ.ศ. 2544 และ พ.ศ.2549 ตามลำดับ (กรมควบคุมมลพิษ, 2546)

ครัวเรือนเป็นหน่วยทางสังคมที่สำคัญ ดังนั้นการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนควรให้ความสำคัญกับครัวเรือนเป็นอันดับแรก ในกระบวนการแก้ปัญหามูลฝอยจึงควรส่งเสริมให้ประชาชนในครัวเรือนคัดแยกวัสดุที่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์เพื่อนำไปผลิตเป็นสินค้าใหม่ โดยใช้มาตรการการคัดแยกมูลฝอยควบคู่กับแนวความคิดการลดปริมาณมูลฝอย ณ แหล่งกำเนิด ซึ่งในปัจจุบันองค์กรปกครองท้องถิ่นและเทศบาลดำเนินการรณรงค์ขอความร่วมมือจากประชาชนในครัวเรือนแต่ยังไม่เป็นผลเท่าที่ควร (สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2540)

การลดปริมาณมูลฝอยโดยรณรงค์ให้ครัวเรือนในชุมชนเข้ามามีบทบาทยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานราชการ ลดช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชน เช่น ชุมชนด่านขุนทด เทศบาลด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา มีกิจกรรมการคัดแยกมูลฝอยและทอดผ้าป่าขยะรีไซเคิล เมื่อชุมชนและหน่วยงานของรัฐได้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดความภูมิใจและมั่นใจในความสำเร็จสามารถลดมูลฝอยในชุมชน (สุชาติ ขงเกียรติตระกูล, 2544)

ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งทำการศึกษาถึงปัจจัยของครัวเรือนในชุมชนเมืองที่มีความสัมพันธ์ต่อการดำเนินการคัดแยกมูลฝอยชุมชน พฤติกรรมการจัดการมูลฝอย ความรู้ความเข้าใจในการคัดแยกมูลฝอย ความคิดเห็นต่อองค์กรชุมชนและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งค้นหาสาเหตุปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ของครัวเรือนซึ่งเป็นปัจจัยผลักดันให้การคัดแยกมูลฝอยจากแหล่งกำเนิดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผลการศึกษาที่ได้รับนำไปเป็นแนวทางในการวางแผนและนโยบายการจัดการมูลฝอยของครัวเรือนให้กับชุมชนอื่น ๆ ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอันเป็นเป้าหมายในที่สุด

คำถามการวิจัย

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการคัดแยกมูลฝอยของครัวเรือนในเขตชุมชนเมืองมีอะไรบ้าง อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการคัดแยกมูลฝอยของครัวเรือนในเขตชุมชนเมือง

สมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยด้านลักษณะทางกายภาพของครัวเรือน ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของครัวเรือน พฤติกรรมการจัดการมูลฝอย ความรู้ความเข้าใจในการคัดแยกมูลฝอย ความคิดเห็นต่อบทบาทขององค์กรชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์ต่อการคัดแยกมูลฝอยของครัวเรือนในเขตชุมชนเมือง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการคัดแยกมูลฝอยของครัวเรือนในเขตชุมชนเมือง เพื่อให้หน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการมูลฝอยนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนและนโยบายในการจัดการมูลฝอยในเขตชุมชนเมืองต่อไป
2. เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการมูลฝอยโดยการคัดแยกมูลฝอยให้กับชุมชนอื่น ๆ ต่อไป
3. หน่วยงานที่รับผิดชอบและหน่วยงานที่ดำเนินโครงการนำร่องเกี่ยวกับการคัดแยกมูลฝอยสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาไปใช้ในการวางแผนนโยบายและวิธีการณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยของครัวเรือนในชุมชนเมืองได้อย่างถูกต้อง

ตัวแปรในการวิจัย

ในการศึกษากครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งตัวแปรเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ตัวแปรอิสระ (Independent Variables)

1.1 ตัวแปรปัจจัยส่วนบุคคล

1.1.1 ปัจจัยลักษณะสังคมและเศรษฐกิจ

- รายได้
- การประกอบอาชีพ
- บุคคลที่ทำหน้าที่คัดแยกมูลฝอย
- เวลาในการพักอาศัยในแต่ละวัน
- จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- ระยะเวลาในการอยู่อาศัยในชุมชน
- สถานภาพในชุมชน

1.1.2 ปัจจัยความรู้ความเข้าใจในการคัดแยกมูลฝอยของครัวเรือน

- ความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับมูลฝอยและการคัดแยกมูลฝอย
- การได้รับข่าวสารการคัดแยกมูลฝอย
- การได้รับสื่อเกี่ยวกับการคัดแยกมูลฝอย

1.2 ตัวแปรของครัวเรือน

1.2.1 ปัจจัยลักษณะทางกายภาพของครัวเรือน

- ประเภทที่อยู่อาศัย
- เนื้อที่ที่อยู่อาศัย
- ระยะห่างจากบ้านเรือนถึงจุดทิ้งมูลฝอย

1.2.2 ปัจจัยพฤติกรรมการจัดการมูลฝอยในครัวเรือน

- วิธีการกำจัดมูลฝอย
- ประเภทมูลฝอยในครัวเรือน
- กิจกรรมที่ผลิตมูลฝอยในครัวเรือน
- ประเภทมูลฝอยที่คัดแยกในครัวเรือน
- การนำมูลฝอยกลับมาใช้ใหม่หรือการนำมูลฝอยไปใช้ประโยชน์

1.2.3 ปัจจัยความคิดเห็นต่อบทบาทขององค์กรชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใน

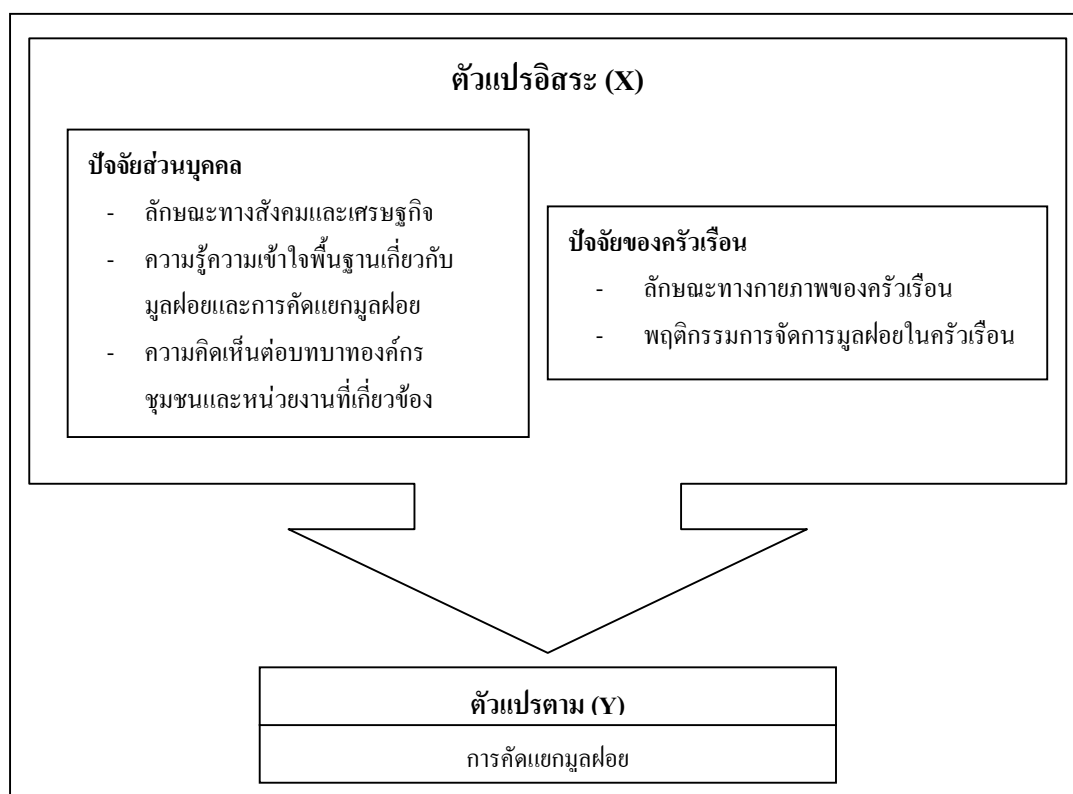
การจัดการมูลฝอย

- ความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้นำชุมชนในการจัดการมูลฝอย
- ความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมในการคัดแยกมูลฝอย
- ความคิดเห็นต่อบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการมูลฝอย

2. ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ได้แก่ การคัดแยกมูลฝอยในครัวเรือนในชุมชนบ้านคลองหว่า ชุมชนกลางนา และชุมชนควนสันติ อำเภอดำรงใหญ่ จังหวัดสงขลา

กรอบแนวคิดของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ตัวแปรอิสระ (X) ในการวิจัย คือ 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ปัจจัยลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนและปัจจัยความรู้ความเข้าใจในการคัดแยกมูลฝอย 2) ปัจจัยของครัวเรือน ได้แก่ ปัจจัยทางกายภาพของครัวเรือน ปัจจัยพฤติกรรมการจัดการมูลฝอย และปัจจัยความคิดเห็นต่อบทบาทขององค์กรชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการมูลฝอย ซึ่งคาดว่าจะมีความสัมพันธ์กับการคัดแยกมูลฝอยซึ่งเป็นตัวแปรตาม (Y) เมื่อทราบถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยเหล่านี้ก็จะสามารถส่งเสริมให้การคัดแยกมูลฝอยของครัวเรือนในเขตชุมชนเมืองประสบผลสำเร็จได้ดีขึ้น

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1. มูลฝอย หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า ถุงพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร เถ้า มูลสัตว์หรือซากสัตว์ รวมตลอดถึงสิ่งอื่นใดซึ่งเก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่น ในที่นี้ไม่รวมถึงมูลฝอยติดเชื้อที่เกิดขึ้นจากสถานพยาบาล (พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ให้ความหมาย มูลฝอย หมายถึง เศษสิ่งของที่เหลือจากการใช้สอยในครัวเรือนที่ต้องกำจัด โดยแบ่งมูลฝอยออกเป็นสองประเภท คือ มูลฝอยที่ย่อยสลายได้ ได้แก่ เศษอาหารในครัวเรือน เศษผัก ใบไม้หรืออาหารจากการประกอบอาหารและรับประทาน เศษไม้ กิ่งไม้ วัชพืชจากการทำความสะอาดบริเวณบ้านและมูลฝอยที่สามารถคัดแยกนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ ได้แก่ เศษกระดาษ ถุงพลาสติก พลาสติก ขวดแก้ว อลูมิเนียม เหล็ก ยาง ผ้า โฟม

2. การคัดแยกมูลฝอย ณ แหล่งกำเนิด หมายถึง การคัดเลือกมูลฝอยที่สามารถเอาไปใช้ประโยชน์ได้ก่อนนำไปทิ้งหรือคัดแยกไว้เพื่อเอาไปไว้ขายให้พ่อค้ารับซื้อของเก่าหรือบริจาค รวมทั้งการคัดแยกเพื่อนำมูลฝอยไปทิ้งให้ถูกประเภท โดยมูลฝอยที่สามารถคัดแยกได้ ได้แก่ เศษกระดาษ พลาสติก เหล็ก กระป๋องอลูมิเนียมและขวดแก้ว (อดิศักดิ์ ทองไข่มุกต์, 2541)

3. การนำกลับมาผลิตใหม่ หมายถึง การแยกวัสดุที่สามารถนำกลับมาใช้ซ้ำออกจากมูลฝอยที่ต้องการกำจัดและรวบรวมมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตแทนวัตถุดิบบริสุทธิ์ โดยการนำมูลฝอยที่คัดแยกแล้วผ่านกระบวนการผลิตออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ชิ้นใหม่ ผลิตภัณฑ์ชิ้นใหม่อาจจะเหมือนหรือแตกต่างไปจากผลิตภัณฑ์เดิม (อดิศักดิ์ ทองไข่มุกต์, 2541)

4. ครัวเรือน หมายถึง หน่วยทางสังคมที่มีขนาดเล็กที่สุด ประกอบด้วย บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นอาศัยอยู่ร่วมกัน ภายใต้หลังคาเดียวกัน มีการแบ่งปันอาหาร ตลอดจนถึงการจัดการและการเตรียมการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง มีภาระหน้าที่ของครัวเรือนร่วมกัน รวมทั้งการจัดการด้านรายได้ รายจ่ายของครัวเรือน มีการนับถือสมาชิกคนใดคนหนึ่งในครัวเรือนเป็นหัวหน้าครอบครัว (เสาวภา ชลารัตน์, 2540)

5. ชุมชนเมือง หมายถึง ชุมชนที่มีจำนวนบ้านน้อยกว่า 15 หลังต่อ 1 ไร่ (การเคหะแห่งชาติ, 2546) โดยใช้เกณฑ์ความหนาแน่นของประชากรและเกณฑ์การแบ่งเขตพื้นที่ตามเขตการเลือกตั้งเป็นเกณฑ์ในการแบ่งชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ของครัวเรือนที่มีความสัมพันธ์ต่อการคัดแยกมูลฝอยในเขตชุมชนเมือง เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางร่วมในการจัดการมูลฝอยโดยการคัดแยกมูลฝอย โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ถึงโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการวิจัย พื้นที่ศึกษาในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ประชากรที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในชุมชนบ้านคลองหะวะ ชุมชนกลางนาและชุมชนควนสันติ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จำนวนทั้งสิ้น 639 ครัวเรือน ซึ่งพื้นที่ศึกษาดังกล่าวเป็นพื้นที่นำร่องโครงการวิจัยร่วมไทย – ญี่ปุ่นเพื่อการจัดการมูลฝอยฯ โดยใช้แบบสอบถามเฉพาะหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้มีส่วนในการจัดการและคัดแยกมูลฝอย

นอกจากนี้ยังทำการศึกษาดังถึงบทบาทของผู้ที่รับผิดชอบในการจัดการมูลฝอยทั้งภาครัฐในเขตพื้นที่ศึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่เทศบาลนครหาดใหญ่ เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลคอหงส์ เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลควนลัง ตัวแทนกรรมการชุมชนทั้ง 3 ชุมชน และเจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการวิจัยร่วมไทย - ญี่ปุ่นเพื่อการจัดการมูลฝอยชุมชนที่มีบทบาทในการจัดการมูลฝอยในชุมชนโดยการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบการวิจัย